

HOOFDSTUK I

DE ARMOEDEVAL

In 1943 publiceerde de Oostenrijkse econoom Paul Rosenstein-Rodan een artikel met de wat prozaïsche titel ‘*Problems of Industrialization of Eastern and South-Eastern Europe*’.¹ In dit artikel propageerde Rosenstein-Rodan het zogenaamde ‘*Big Push*-model’. Deze theorie kwam erop neer dat de private sector in Oost- en Zuidoost-Europa niet goed in staat zou zijn om op eigen kracht te industrialiseren door coördinatieproblemen die zich kunnen voordoen bij economische ontwikkeling.

Hij wees bijvoorbeeld op ontbrekende verbanden. Zo heeft het geen zin om staal te produceren indien er geen industrieën aanwezig zijn die staal nodig hebben. En tegelijkertijd zouden er geen industrieën ontstaan die staal nodig hebben indien er geen staal zou worden geproduceerd. Curieus genoeg had Rosenstein-Rodan geen oog voor internationale handel, die dit probleem natuurlijk zou kunnen oplossen.² Precies door deze veronachtzaming hield hij een vurig pleidooi voor door de staat gefinancierde industrialisatieprogramma’s in landen met een groot arbeidsoverschot in de agrarische sector teneinde met behulp van netwerkvoordelen en schaalvoordelen te ontsnappen aan een laag evenwichtsniveau. Hij adviseerde daarom grote investeringen in massale industriële complexen die elkaar wederzijds in de vaart der volkeren omhoog zouden stuwten.

In het klassieke model speelde dit probleem natuurlijk helemaal niet. Het prijsmechanisme zou vanzelf staal producerende en staal consumerende industrieën creëren. Elke vraag schept zijn eigen aanbod. Bovendien zou een staalindustrie zowel staal kunnen produceren als consumeren.

¹ “Problems of Industrialization of Eastern and South- Eastern Europe”, *Economic Journal* v 53, No. 210/211, (1943), p 202-11. Rosenstein-Rodan borduurde voort op een artikel uit 1928 van Allyn Young met de titel “Increasing Returns and Economic Progress”, die op zijn beurt een thema van Adam Smith van 1776 uitwerkte. Het is dus niet ongevaarlijk indien men denkt een bijdrage te kunnen leveren aan een thema van de grote liberale econoom Smith

² Tinbergen wees er in 1967 op dat internationale handel dit coördinatieprobleem zou kunnen oplossen. Ontwikkelingslanden zouden in principe in staat moeten zijn om hun producten te kunnen verkopen aan het buitenland. Het succes van de export georiënteerde strategie van Oost-Aziatische economieën bewijst dat hun economische groei niet gehinderd werd door een vraagtekort

Rosenstein-Rodan verwierp echter dit klassiek model omdat het bovengenoemde coördinatieprobleem in zijn ogen leidde tot marktfalen. Met andere woorden: landen zouden in een armoedeval verstrikt kunnen raken waaruit zij alleen bevrijd kunnen worden indien de staat een indrukwekkende en gecoördineerde industriepolitiek zou gaan voeren.

Het was een merkwaardige theorie. Rosenstein-Rodan staarde zich geheel blind op het coördinatieprobleem en had geen oog voor geografische factoren of de kwaliteit van instituties of het politieke systeem, terwijl deze factoren wel degelijk een rol spelen. Het was ook een a-historische theorie. Verreweg de meeste rijke landen zijn geïndustrialiseerd zonder een strak gecoördineerd overheidsoptreden. Neem het voorbeeld van het 19^e-eeuwse Engeland. De textielindustrie deed het inkomen toenemen waardoor er vraag kwam naar de producten van nieuwe industrieën. Dit proces lijkt wel op een *big push*-theorie, maar dan wel zonder staatsinterventie. Toegegeven - in het 19^e-eeuwse Pruisen draaide de staat wel meer aan de knoppen, maar ook hier is bij lange na geen sprake van de ingrijpende staatsplanning die Rosenstein-Rodan voorschreef.

De ideeën van Rosenstein-Rodan kwamen natuurlijk voort uit het intellectuele klimaat van het interbellum, waar de ongebreidelde markt en het klassieke economische denken door de economische crisis natuurlijk de grote boosdoeners waren. Het klimaat was rijp voor overheidsingrijpen en heden ten dage herontdekte economen als Keynes en Rosenstein-Rodan leverden er de argumenten en de instrumenten voor aan.

In de wereld van het Marshallplan waren de ideeën van Rosenstein-Rodan populair. Ook de importsubstitutie en industrialisatiepolitiek van menig westers land in de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw sloten naadloos aan op de ideeën van de Oostenrijkse econoom. Dat de meeste van deze experimenten faalden, was een onderwerp van later zorg.

Ook Walt Rostov's theorie van de *take-off* paste in deze wijze van denken. In zijn bestseller *The Stages of Economic Growth* (1960) claimde hij dat landen met financiële steun hun investeringen konden verhogen en daardoor stagnatie konden inruilen voor zichzelf versterkende economische groei. En

enkele jaren eerder varieerden Ragnar Nurkse³ (1953) en Gunnar Myrdal⁴ (1957) op het thema van Rosenstein-Rodan dat het marktmechanisme geen antwoord had op de coördinatieproblemen resulterend in onderontwikkeling die alleen door staatsinterventie (van binnen of van buiten) zouden kunnen leiden tot groei. Nurkse wees bijvoorbeeld op de vicieuze cirkel van armoede in derdewereldlanden. Lage inkomens leidden automatisch tot lage besparingen. Ontwikkeling vereist dus een investeringsimpuls van buiten, oftewel een *big push*, aangezien de nationale economie eenvoudigweg onvoldoende besparingen opleverde.

Vrij snel bleek in economenkring dat dit *big push*-denken eindigde in een doodlopende steeg. In de eerste plaats bleek het lastig om schaalvoordelen en onvolkomen concurrentie te vangen in modellen, en daardoor was empirische toetsing eveneens problematisch.⁵ In de tweede plaats bewees Solow⁶ al in 1956 dat technologische vooruitgang de motor was van economische vooruitgang en niet kapitaal. Vanaf de jaren zestig werd het idee van Rosenstein-Rodan over groei die door kapitaalinvestering gedreven wordt, dan ook verlaten en vervangen door een focus op technologische vooruitgang.

De idee van een *big push* kwam dus al snel in intellectueel ruw vaarwater. Dat weerhield natuurlijk voorstanders van ontwikkelingssamenwerking er niet van om de oude modellen te gebruiken om het hulpbedrag te verhogen. Ook het vermeende succes van het Marshallhulp, dat overigens door economisch historici⁷ behoorlijk wordt gerelativeerd, kwam natuurlijk als groepen. We kunnen het de heren en dames geleerden nog horen zeggen: ‘als het in West-Europa werkt, waarom dan niet elders?’

Economen wilden er, zoals gezegd, al snel niet veel meer van hebben. Het falen van industrialisatiepolitiek sinds de jaren zestig maakte de oude modellen er natuurlijk niet populairder op. Ironisch genoeg was het de latere

³ R. Nurkse, *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*, New York, Oxford University Press, 1953

⁴ G. Myrdal, *Economic Theory and Underdeveloped Countries*, London, Duckworth, 1957

⁵ P. Krugman, 1995, *Development, Geography and Economic Development*, Cambridge, MIT Press, 1995, chapter 1

⁶ R.M. Solow, "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, 1956, 70:65-94.

⁷ A. Milward, *The Reconstruction of Western Europe 1945-1951*, Routledge, 1992

Big Push-profeet Jeffrey Sachs⁸ die in 1996 de balans opmaakte. Staatsplanning kon op zijn best leiden tot een inhaalslag in achtergebleven landen op het gebied van moderne productietechnieken. Het kon echter geen continue innovatie garanderen. En het kon al helemaal niet de opkomst van nieuwe markten inleiden. Het succes van de export-georiënteerde strategieën van Oost-Aziatische landen, bewees bovendien dat een industrialisatiepolitiek niet altijd noodzakelijk was.⁹

Vanaf de jaren '60 kwam het idee van een *Big Push* dus in academia behoorlijk onder vuur te liggen. Zoals gezegd, deze academische ontwikkelingen weerhield de OS-lobby er natuurlijk niet van om de oude modellen te blijven gebruiken om de beleidsmakers zover te krijgen het OS-budget te verhogen. In de jaren negentig kreeg zij opeens onverwacht steun van een nieuwe generatie *Big Push*-denkers

De wonderbaarlijke wederopstanding van het Big Push denken

In het afgelopen decennium beleefden oude thema's uit de ontwikkelings-economie een wederopstanding. Over falende coördinatie en armoedevallen is inmiddels een boekenkast volgeschreven. Veel auteurs zoals Murphy, Shleifer en Vishny¹⁰(1989) en Rodrik¹¹(1996) concentreren zich op onvolkomenheden in kredietmarkten, langzaam veranderende sociale normen en ontbrekende markten.¹²

Van deze auteurs is Dani Rodrik de meest invloedrijke in Europa, en het is niet uitgesloten dat de verkiezing van Barack Obama zijn invloed in de Verenigde Staten zal vergroten. Rodrik heeft ook de Nederlandse wetenschapper Van Lieshout, auteur van het aanstaande WRR-rapport over de

⁸ J. Sachs, "Notes on the Life Cycle of State-Led Industrialization", chapter 8 in *Japan and the World Economy*, pp. 153-174

⁹ Voor bijvoorbeeld China geldt dit overigens wel

¹⁰ K. Murphy, A. Shleifer, R. Vishny, "Industrialization and the Big Push", *The Journal of Political Economy*, 97, 1989, pp. 1003-1026

¹¹ D. Rodrik, "Coordination Failures and Government Policy: A Model with Applications to East Asia and Eastern Europe", *Journal of International Economics*, 40, 1996, pp 1-22

¹² K. Hoff geeft een mooi overzicht: K. Hoff, "Beyond Rosenstein-Rodan: The Modern Theory of Coordination Problems in Development", *Proceedings of the Annual Bank Conference on Development Economics 2000*, ed. B. Pleskovic, Washington, World Bank, 2000

toekomst van ontwikkelingssamenwerking, beïnvloed. Het is dan ook verstandig even bij zijn ideeën stil te staan. Dani Rodrik is een Turkse Sefardische Jood die zijn onderwijs heeft genoten in de Verenigde Staten. Zijn vader was een ballpointfabrikant die dankzij hoge tarieven een Turks pennenimperium wist op te bouwen. Zijn vader boerde zo goed dat hij zijn zoon aan Harvard kon laten studeren.

Rodrik is dus letterlijk een product van protectionisme, hij noemt zichzelf de vleesgeworden imports substitutie, en misschien is het dus niet toevallig dat hij zou uitgroeien tot de zegsman van een economische school die daar waar vrijhandel op de korte termijn leidt tot sociaal onacceptabele uitkomsten, regulering bepleit. Rodrik heeft dan ook een flexibele benadering van internationale handel. Hij is een voorstander van eclectische oplossingen waarbij overheid en private partijen pragmatisch samenwerken. Zijn specialisme zijn de onderontwikkelde landen en hij reist de wereld rond als adviseur om overal de ideale mix vast te stellen.¹³

Rodrik is onder de indruk van het Chinese succes. Indien China alles aan de markt had overgelaten, zou het zich gespecialiseerd hebben in producten die lage lonen vereisen. In plaats daarvan beschermde de Chinese overheid elektronische producten en auto-onderdelen. Het dwong buitenlandse investeerders *joint ventures* aan te gaan met binnenlandse producenten. En China verlaagde de importtarieven pas toen het een redelijk ontwikkelde industriële capaciteit had ontwikkeld.

Rodrik, met andere woorden, meent dat overheden een handje kunnen helpen bij het creëren van comparatieve kostenvoordelen. En dat is precies ook wat hij Afrikaanse landen adviseert. Een dergelijk advies is natuurlijk niet zonder gevaren. Rodrik heeft kennelijk veel vertrouwen in beleidsmakers.¹⁴ Waarom zouden zij echter beter zijn in het ontdekken van comparatieve

¹³ Zie voor meer informatie over Rodrik, "Economist Wants Business and Social Aims to Be in Sync", *The New York Times*, 30 januari 2007 geschreven door Louis Uchitelle

¹⁴ Overigens is Rodrik wel degelijk geïnteresseerd in alternatieve vormen van ontwikkelingssamenwerking die rekening houden met het belang van institutionele economie en de prikkels die daarvan uitgaan. De Nobelprijswinnaar Douglass North, bijvoorbeeld wijst op het belang van het institutioneel kader oftewel de "regels van het spel", bestaande uit zowel formele wettelijke regels en de informele sociale normen die het individuele gedrag en maatschappelijke sociale interactie bepalen. Rodrik is in die benadering geïnteresseerd. Zo spreekt Rodrik op zijn weblog soms lovende woorden over Douglas North. Aan de ideeën van North zullen wij in een apart hoofdstuk aandacht zullen besteden. Zie bijvoorbeeld zijn weblog:

http://neweconomist.blogs.com/new_economist/2007/10/douglas-norths.html

kostenvoordelen dan de *invisible hand*? De markt beschikt over krachtige prijssignalen. Ambtenaren niet. En zijn de Verenigde Staten met hun voor-sprong op het gebied van onderwijs en onderzoek, intellectueel eigendom (software, film), financiële diensten en vliegtuigindustrie niet rijk geworden door vrijhandel in plaats van handelsrestrictie? En - we moeten toegeven, dit is een beetje vilein - is het feit dat de broer van Rodrik alleen kon overleven door de productie van ballpoints te staken en in plaats daarvan gewoon pen-nen te *importeren* niet een steekhoudend bewijs voor de stelling dat protec-tionisme uiteindelijk een doodlopende weg is?

Nog veel belangrijker voor de renaissance van de *Big Push*-theorie dan Rodrik is de bekering van Jeffrey Sachs tot deze zelfde religie. Sachs is na-melijk nog veel invloedrijker dan Rodrik, en helaas, bovendien, in sommige opzichten zo immoreel, dat wij hier niet voorbij mogen gaan aan zijn over-tuigingen. Daar komt bij Sachs hier te lande wel school heeft gemaakt; Mi-nister Koenders voor Ontwikkelingssamenwerking heeft aan het begin van zijn ambtsperiode een groot festival in Schokland georganiseerd waarop de millenniumdoelen (waarover straks meer) van Sachs centraal stonden. Nu Sachs in zijn nieuwste boek¹⁵ enigszins afstand neemt van *Big Push*-denken doet Koenders dat tegenwoordig ook tijdens Kamerdebatten. Helaas heeft dat nog niet voldoende gevolgen voor zijn beleid.

Het is tegenwoordig moeilijk voorstelbaar dat Sachs in het begin van zijn carrière een rechtlijnige marktdenker was. Hij reisde de wereld af en zei tegen iedereen die maar wilde luisteren dat shocktherapie de enige juiste weg was. Zo was hij adviseur van Chili, Rusland en Polen. Nu is het dezelf-de man die in het begin van zijn carrière aan elke Oost-Europese leider de zegeningen van de vrije markt propageerde, ons nu wil doen geloven dat Afrika staatsplanning en een injectie van 75 miljard behoeft. Het kan verke-ren.

Sachs is de uitvinder van de beruchte *Millennium Development Goals*. Dit MDG-project is de apotheose van het *Big Push*-model. Het oorspronkelijke

¹⁵ In zijn nieuwste boek *Common Wealth: Economics for a Crowded Planet* lijkt Sachs enigszins afstand te nemen van big pushes. Zijn focus op klimaatverandering, bevolkingsgroei en milieudegradatie leidt natuurlijk wel weer tot top down denken

model concentreerde zich op een door de staat geleide industriële *Big Push*. Sachs kiest voor een alternatieve strategie die minstens zo etatistisch is als de oude. In plaats van een industriële *Big Push* kiest Sachs voor armoedebestrijding. Zo wil hij dat de rijke wereld een grote investering plegen in de gezondheidszorg, onderwijs en landbouw in de arme wereld.

Sachs' ideaal *to end poverty in our times* sluit naadloos aan bij het oude denken. Zijn denken is even helder als utopisch. Aangezien de allerarmsten niet voldoende kunnen sparen om te investeren, dienen de rijken der aarde de ontwikkelingshulp drastisch te verhogen teneinde het inkomen van de armen te verhogen. Sachs stelt dan ook voor om de fondsen voor de zogenaamde millenniumdoelen - ondermeer het uitbannen van extreme armoede, verminderen van kindersterfte, uitbreiding van universeel onderwijs, bestrijden van malaria en aids en het verbeteren van onderwijsmogelijkheden voor vrouwen - serieus te verhogen.

Op het eerste gezicht lijkt er niets mis te zijn met de millenniumdoelen. Wie zou er bezwaar tegen maken als de gezondheidszorg en het onderwijs in Afrika verbeteren? Het probleem zit ergens anders. De aanhangers van deze vorm van *Big Push*-denken, menen dat uitsluitend de verhoging van de hulp gelden het succes van het beleid bepaalt, en dus niet de problemen die spelen op het niveau van de implementatie zoals informatievergaring en het prevaleren van eigenbelang. Die vaststelling is dodelijk.

Beleid gebaseerd op goede intenties betekent namelijk nog niet dat er ook resultaten worden geboekt. En dat blijkt ook. Het staat er in menig Afrikaanse staat niet best voor met de millenniumdoelen. En dat valt ook heel goed te verklaren. We zullen de millenniumdoelen nooit halen als de uitvoerders geloven dat het alleen een budgettaire kwestie is. Planners van de hervorming ontberen ten enenmale perfecte informatie. Zij handelen ook niet altijd in het publieke belang en zij zijn niet in staat tot het nemen van onbevooroordeelde beslissingen. Hoe zouden zij ooit kunnen slagen als de noodzakelijke informatie meestal ontbreekt of niet kwantificeerbaar is? Hoe kunnen zij slagen als de prikkels het nastreven van eigenbelang toestaan? En hoe zouden zij succes kunnen boeken als de cognitieve capaciteit van de

uitvoerders beperkt is? Laten we de drie problemen eens één voor één de revue laten passeren.

Uitvoerders van een groot plan beschikken helaas niet over perfecte informatie. Succesvolle implementatie vereist helaas zowel wetenschappelijke informatie als informatie over de lokale situatie. Wetenschappelijke informatie geeft ons een kader waarin wij ons een algemene voorstelling kunnen maken van datgene wat uitvoerbaar kan worden geacht. Dat is helaas te weinig voor succes. Informatie over de lokale situatie is eveneens noodzakelijk maar die stelt helaas verdere grenzen aan de mogelijkheden om succes te kunnen boeken.

Een voorbeeld. Het millenniumproject veronderstelt dat succes niet meer nodig heeft dan technische assistentie. De bestrijding van malaria is eenvoudig: vertel de Afrikanen gewoon hoe malaria ontstaat en verspreid vervolgens op zo groot mogelijke schaal malarianetten.

Het echte probleem is echter de noodzaak prikkels te creëren voor arme mensen om malarianetten ook daadwerkelijk te gebruiken. En daar gaat het vaak mis. In Afrika worden niet zelden malarianetten als hoofdkussen of als visnet gebruikt. Zolang mensen deze niet gebruiken om elkaar in de haren te vliegen, is er natuurlijk geen direct probleem. In dit geval moeten we echter wél concluderen dat de kennisoverdracht kennelijk onvoldoende is geweest om ook daadwerkelijk gedragsverandering teweeg te brengen.

Een ander voorbeeld. Wat zou het mooi zijn als wij meer Afrikaanse meisjes in de schoolbanken zouden krijgen. Planners menen dat zij eenvoudigweg publieke personen in Afrika moeten overtuigen van de voordelen die zich aandienen als meer meisjes onderwijs genieten. En hup, het probleem zal zich vanzelf oplossen.

Was het maar zo simpel.

In veel Afrikaanse landen, maar niet alle, vereist een betere toegang van meisjes tot onderwijs een drastische verandering in de heersende gewoonten en sociale normen. In veel landen in sub-Sahara Afrika – het Afrika, met andere woorden, waarbij we het relatief rijke noorden niet meewegen - hebben vrouwen het niet eenvoudig als ze onderwijs genieten of buitenshuis

werken.¹⁶ Mannen zijn vaak trots en schamen zich als hun vrouw buitenshuis werkt. Curieus genoeg wordt die mannelijke trots vaak niet aangesproken als men hun confronteert met het feit dat het vooral vrouwen zijn die op het land werken en de koperen ploert trotseren. In dat geval beschouwen mannen landbouwactiviteiten als minderwaardig. Hoe het ook zij, het zal duidelijk zijn dat een dergelijk normen-en-waardenpatroon niet eenvoudig te verenigen valt met een betere toegang van meisjes tot onderwijs. Succes hangt dan af van de vraag hoe men die bestaande normen zou kunnen veranderen. En dat is, zoals sociale wetenschappers al heel lang weten, geen eenvoudige aangelegenheid. Meisjes die in Noord-Soedan al op hun negende worden uitgehuwelijkt en zoveel mogelijk binnenshuis worden gehouden zullen niet zomaar de schoolbanken bezoeken. En als zij dat wel doen, zullen zij de toorn van hun ouders en de familie voelen.

Samenvattend: wetenschappelijke informatie is dus onvoldoende. Zonder kennis van de lokale omstandigheden loopt elke planner tegen een muur op.¹⁷ En het is precies daar waar het mis gaat.

En dan is er helaas ook nog het probleem van het eigen belang. Helaas kan de ruimte voor het nastreven van eigenbelang zo groot zijn dat er geen of nauwelijks resultaten worden geboekt. Eenvoudigweg mensen vertellen hoe zij het geld moeten besteden is onvoldoende. Succesvol beleid vereist de juiste prikkels voor de uitvoerders. Individuen hebben de keuze of zij wel of niet een maatregel uitvoeren. De prikkels waar uitvoerders aan blootstaan, kunnen verschillen van de donor die de *Big Push* propageert. Zelfs als de uitvoerders beschikken over de juiste informatie over hoe men armen kan helpen, dienen deze de juiste prikkels te bezitten.

Pogingen om de *Big Push* te bewerkstelligen, vereisen enorme hulpbedragen. Corruptie komt dan al gauw om de hoek kijken. Beleid kan overi-

¹⁶ Het is goed om generalisaties hier achterwege te laten. In sommige Afrikaanse landen spelen vrouwen een belangrijke rol en hebben zij ook aanzien. Voorbeelden zijn de handelsvrouwen in Senegal maar ook in Ghana. Traditioneel nemen vrouwen in de Ghanese matrilineaire samenleving een sterke positie in, zowel in de handel als achter de schermen in alle belangrijke familie- en clanaangelegenheden. De argeloze toerist op Accra's grote Makola Market krijgt de volle laag van de indrukwekkende market queens, onder hun grote hoeden, met hun geld en hun mobieltje opvallend in het decolleté. Zie de website voor Ghana-gangers: <http://www.ghanagangers.nl/>.

¹⁷ Good old Hayek zei het mooi in 1948: *the answer to our question will therefore largely turn on the relative importance of the different kinds of knowledge: those more likely to be at the disposal of particular individuals and those which we should with greater confidence expect to find in the possession of an authority made up of suitably chosen experts. Today it is almost heresy to suggest that scientific knowledge is not the sum of all knowledge.* F.A. Hayek, *Individualism and Economic Order*, Chicago University Press, Chicago, 1948

gens zowel de uitvoerders als de ontvanger corrumperen. Ontwikkelingssamenwerking kan gemakkelijk perverse prikkels genereren die leiden tot egoïsme en zelfverrijking. Landen die een iets hoger inkomensniveau weten te halen, dreigen ontwikkelingsgeld te verliezen. Regeringen in Derde Wereldlanden hebben er dus een belang bij om geclassificeerd te blijven als een laag-inkomensland. Zij zouden dus kunnen besluiten om in hun rapporten het welvaartsniveau laag te houden in plaats van dat zij goed bestuur introduceren om uit de armoede te geraken. Het eerste kost namelijk veel minder moeite. Een dergelijke prikkel kan dus leiden tot beleid dat welvaartscreatie ontmoedigt of vooruitgang uit de boeken houdt.

Laksheid is niet voorbehouden aan Afrikanen. Donoren kunnen bijvoorbeeld besluiten om eenvoudige doelen na te streven. Het bouwen van scholen voor meisjes is niet zo moeilijk. Onderwijs is echter niet hetzelfde als het bouwen van scholen. In veel Afrikaanse landen staan scholen leeg omdat er geen gekwalificeerde onderwijzers voorhanden zijn.¹⁸ Het gevolg is dat er geen ontwikkeling plaatsvindt. En zo zijn er nog vele voorbeelden.

Tenslotte hebben planners en uitvoerders ook last van beperkte rationaliteit. Individuen maken vaak systematische vergissingen en koppelen niet terug naar hun overtuigingen als nieuwe informatie opduikt. Het gevolg is dat staatsinterventie alleen maar toeneemt.¹⁹

Publieke overheidsdienaren hebben significant minder prikkels dan marktpartijen om hun vergissingen te corrigeren. Het idee van feedback en evaluatie is eenvoudigweg zwakker in de publieke sector dan in de private.

En dan te bedenken dat een *Big Push* heroïsche cognitieve capaciteiten van een uitvoerder veronderstellen. Deze moet namelijk informatie verwerken van bijna alle aspecten van zowel de economie als de samenleving. Hij moet de vaak complexe verbanden doorgronden, en hij moet bovendien het beleid bijstellen als dat noodzakelijk is.

¹⁸ Zie bijvoorbeeld: E. Duflo en R. Hanna, 'Monitoring Works: Getting Teachers to come to School', Working Paper, MIT, 2005

¹⁹ E. Duflo past het begrip van Simon (1957) van bounded rationality toe op ontwikkelingssamenwerking. Zie: E. Duflo, 'Poor but Rational?', Working Paper, MIT, 2003. Zie voor het aspect van de toename in staatsinterventie: C. Sunstein, R. Thaler, 'Libertarian Paternalism', *American Economic Review*, 93: 175-179

In een marktsituatie kunnen ondernemers hun voordeel doen met winst- en verliescijfers en met prijsinformatie. Als zij geld verliezen moeten zij iets doen om te overleven. In de publieke sfeer is dat alles niet voorhanden. Succes kan aan het beleid liggen maar ook aan toeval. Op deze wijze wordt leren wel heel lastig.

Interventies gebaseerd op *Big Push*-modellen vertalen zich vaak in projecten die naderhand niet geëvalueerd worden. En zonder een mechanisme dat informatie verschaft over succes en falen zie ik geen reden om aan te nemen dat ontwikkelingswerkers graag leren van hun fouten.

Zelfs als uitvoerders over goede intenties en informatie beschikken kan het nog fout gaan. De ellende is namelijk dat rijke regeringen verantwoording schuldig zijn aan hun eigen parlementen en niet aan de armen in de Derde Wereld. De gevolgen kunnen rampzalig zijn als de parlementariërs zich vooral richten op de belangen van de donoren en niet op de mensen wier lot verbeterd zou moeten worden. En helaas gebeurt dat maar al te vaak. Kamerleden krijgen voor elk overleg bijvoorbeeld suggesties van NGO's welke vragen zij zouden kunnen stellen aan de Minister. Omdat ik het volstrekt onacceptabel vind als ik niet volkomen onafhankelijk opereer, volg ik die suggesties zelden op,.. Bij elk overleg worden de gesuggereerde vragen echter wel gesteld. Nu besef ik dat het stellen van goede vragen nooit kwaad kan, maar NGO's hebben op deze wijze een vrij grote invloed op de controle van het beleid waar zij nota bene zelf van willen profiteren. In de reclamewereld hebben ze daar een term voor: "wij van WC-eend adviseren WC-eend".

Veel zou geholpen zijn indien ontwikkelingsgelden gecontroleerd zouden worden door parlementen in Afrika zelf. Helaas zijn veel parlementen in Afrika eenvoudigweg nog niet in staat om het algemene belang altijd te laten prevaleren boven deelbelangen. Dat is een fenomeen dat ook ons parlement teistert, maar parlementariërs in tribale Afrikaanse samenlevingen zijn om begrijpelijke redenen vooral geïnteresseerd in de deelbelangen van hun eigen clan of stam. En dan gaat het dus mis. In Zuid-Soedan zijn de parlementariërs die ik gesproken heb vooral bezig om zoveel mogelijk dorps-

hoofden zover te krijgen dat de stem van het dorp naar hen gaat. Ook dat komt bij ons vaak voor. Een vitale democratie vereist echter parlementariërs die bereid zijn om zich zonder last of ruggespraak vooral te richten op het algemeen belang. Een dergelijke houding moet rijpen, hetgeen zou kunnen verklaren waarom er in de Afrikaanse *corridor of power* vooralsnog nog niet overdreven veel Thorbeckes zijn gesignaleerd.

Ik ben ervan overtuigd dat coördinatieproblemen alleen opgelost kunnen worden als ontwikkelingswerkers minder vertrouwen stellen in grote plannen maar kiezen voor een pragmatisch *bottom-up*-beleid waarin *trial and error* kan plaatsvinden. Onafhankelijke beleidsevaluatie is cruciaal – zeker bij beleid dat de intentie heeft mensen in andere delen van de wereld een beter leven te geven. Om die reden heb ik het zeer betreurd dat Koenders niet bereid was om mijn motie die daartoe opriep ook daadwerkelijk uit te voeren. Een gemiste kans waar Afrika duur voor betaalt, en alleen omdat Koenders de werkelijkheid niet onder ogen wil zien.

Zoals betoogd, het millenniumproject gaat ervan uit dat alleen een drastische verhoging van het ontwikkelingsbudget de zogenaamde armoedeval (het spaarprobleem) kan oplossen. Probleem met deze redenering is niet alleen dat planning hier geteisterd wordt door imperfecte informatie, eigenbelang en zwakke mechanismen voor correctie. Probleem is ook dat de armoedeval als zodanig geen algemeen verschijnsel is. Daarover gaat de volgende paragraaf.

1.3. Bestaat de armoedeval wel?

Laten we nog eens terugkeren naar de *Big Push*-redenering van Sachs. Arme mensen hebben volgens hem zo weinig geld dat er eenvoudigweg geen ruimte meer is voor investeringen. Het gevolg is dat de allerarmste landen gevangen zitten in lage of zelfs negatieve groeicijfers. Dit principe heeft men de apocalyptische naam ‘armoedeval’ gegeven, en volgens Jeffrey

Sachs kan alleen een groot hulpbedrag de betreffende landen uit de armoedeval bevrijden.²⁰

Een dergelijke redenering moet natuurlijk empirisch getoetst kunnen worden. Dat heeft de econoom William Easterly dan ook gedaan.²¹ We zouden dan moeten kunnen constateren dat de allerarmste landen sinds 1950, dus de afgelopen vijftig jaar zich inderdaad bevonden in een armoedeval. De volgende tabel bewijst dat dit niet het geval is:

Tabel 1: empirische test armoedeval over langere perioden

Gemiddelde groei van het Bruto Nationaal Product per hoofd van de bevolking voor:	1950-2001	1950-1975	1975-2001	1980-2001	1985-2001
Armste 28 landen aan begin van gemeenten periode, $\frac{1}{5}$ totaal	1.6%	1.9%	0.8%	0.5%	0.2%
Alle overige landen, $\frac{4}{5}$ totaal	1.7%	2.5%	1.1%	0.9%	1.3%
stabiël inkomen voor armste landen?	Nee	Nee	Nee	Nee	Nee
Faalt de verwerping van instabiël inkomen voor armste landen	ja	ja	ja	ja	Ja
Gebaseerd op de statistieken van 125 landen, verzameld in <i>The World Economy: Historical Statistics</i> van Angus Maddison. Twaalf golfstaten en communistische economieën zijn in deze berekeningen niet meegenomen.					

Tabel 1 laat zien dat de achtentwintig allerarmste landen uit 1950 in de periode 1950 tot 2001 met 1,6% groeiden. Alle overige landen groeiden met 1,7%. Dat betekent dat de allerarmste landen sinds 1950 hun gemiddelde Bruto Nationaal Product per hoofd van de bevolking met een factor van 2,25 zagen toenemen, tegenover factor 2,36 voor de overige landen. Het verschil in groei is statistisch niet onderscheidbaar van toevallige fluctuatie. Easterly

²⁰ J. Sachs, *The End of Poverty*, pp. 56-57. De redenering dat veel hulp landen kan bevrijden uit de armoedeval staat natuurlijk op gespannen voet met de vaststelling dat landen die armoede het effectiefst hebben bestreden, bijvoorbeeld China, Singapore, Maleisië en andere Aziatische landen, weinig per capita hulp hebben ontvangen. De median ratio van hulp in relatie tot BNP in landen met de hoogste per capita groeicijfers tussen 1980 en 2002 bedraagt slechts 0.23 procent. De tien landen met de laagste per capita groei in dezelfde periode, allemaal negatief, bezitten een mediaan ratio van hulp in relatie tot BNP van 10,98 procent. Dit alles zegt nog niets over causaliteit, maar het is niet erg bemoedigend. Zie W. Easterly, *The White Man's Burden*, pp. 38 en verder

²¹ W. Easterly, *The White Man's Burden*, pp. 38 en verder

verwerpt dus de hypothese dat de groei van deze groep armste landen nul was.

William Easterly begaat echter een grote fout: hij gebruikt de data van de armste achtentwintig *landen* en niet de data van de twintig procent allerarmste *aardbewoners*. In 1950, toen China en India beide vertegenwoordigd waren in deze bezemklas, ging het daarom om veel méér dan twintig procent van de wereldbevolking. Ook voor de berekening over 1975 tot 2002 gaat deze kritiek op. Vanaf 1985 vallen China en India erbuiten, en dat is te zien: sindsdien woont in de twintig procent armste landen ter wereld slechts 8,6% van de wereldbevolking. Daar komt bij dat China en India zo gigantisch gegroeid zijn, dat de 1,6% gemiddelde jaarlijkse economische groei van de onderste achtentwintig geflatteerd is door de gigantische groeicijfers van deze twee landen over de periode 1950-2001 (respectievelijk 4,2% en 2,3% op jaarbasis).

Wat William Easterly bovendien niet laat zien, en wat wel degelijk van groot belang is in het OS-debat, is de ontwikkeling van de landen die in 1985 onderaan bungelden. Uit tabel 1 lijken we te kunnen opmaken dat de groei van de armste achtentwintig landen steeds minder wordt, maar daarmee doet men slechts ten dele recht aan de werkelijkheid. De belangrijkste verklaring hiervoor, is een bevinding van Easterly zelf: de groep allerarmste landen is niet stationair²². Vanaf 1975 meet hij dus de gemiddelde economische groei van een *andere* groep, hoewel er overigens ontegenzeggelijk een flinke overlap is. De samenstelling van de groep armste landen die de cijfers produceerden voor de jaren tussen 1985 en 2002, is wederom anders.

Laten we eens verder inzoomen op de groep landen die in 1985 onderaan bungelden. Easterly heeft slechts 8,6% van de wereldbevolking in zijn *bottom billion*²³ gestopt, en dat is – als we ervan mogen uitgaan dat hij dit bewust heeft gedaan – een opmerkelijke keuze. Om te rekenen aan de armste

²² “The numbers in table 1 don’t seem to add up. The poorest countries do not have lower growth in the whole period 1950-2001, but they had slightly lower growth in 1950-1975, and much lower growth in more recent periods. The solution to the conundrum is that the identities of the poorest countries at the start of each period shown keeps changing. It doesn’t help the poverty trap legend that 11 out of the 28 poorest countries in 1985 were not in the poorest fifth back in 1950. They got into poverty by the climbing from above rather than from being stuck in it from below, while others escaped. If the identity of who is in the poverty trap keeps changing, then it must not be much of a trap.” (p. 41, *The White Man’s Burden*)

²³ ‘Bottom Billion’ is een term die Paul Collier heeft gehangen aan de armste (grofweg) twintig procent van de wereldbevolking

miljard mensen in de wereld, is het verstandiger om twintig procent van de wereldbevolking langs de meetlat van economische groei te leggen.

Om deze analyse te kunnen uitvoeren, kiezen wij voor een andere methode dan Easterly. Aan de hand van Angus Maddisons data zoals neergelegd in *The World Economy* (Maddison, 2003), hebben wij de *gemiddeld* armste landen van 1985 gedestilleerd. India completeert het lijstje voor 1985, maar om niet boven de 20,0% uit te komen, is slechts om en rond de helft van de Indiërs in de nieuwe cijfers opgenomen. De juistheid van de omvang achtentwintig dus van groter belang geacht dan de juistheid van de wegingsfactor. Dit maakt een deel van onze cijfers even zo goed discutabel.

Tabel 2: empirische test van de armoedeval over de groep armste landen van 1985

Land	Per capita BNP in 1950	Per capita BNP in 1985	Per capita BNP in 2001	Gemiddelde groei 1950-2001	Gemiddelde groei 1985-2001
Lesotho	355	953	1705	3,1%	1,1%
Birma	396	947	1409	2,5%	0,8%
India	619	1079	1957	2,3%	1,2%
Guinee Bissau	289	849	668	1,7%	-0,5%
Mauritanië	464	908	1033	1,6%	0,3%
Malawi	324	624	674	1,4%	0,2%
Nepal	496	713	1028	1,4%	0,7%
Guinee	303	509	587	1,3%	0,3%
Burkina Faso	474	711	877	1,2%	0,4%
Mali	457	679	830	1,2%	0,4%
Eritrea & Ethiopië	390	573	660	1,0%	0,3%
Bangladesh	540	577	897	1,0%	0,9%
Burundi	360	685	576	0,9%	-0,3%
Rwanda	547	993	871	0,9%	-0,3%
Kenia	651	982	1016	0,9%	0,1%
Gambia	607	765	915	0,8%	0,4%
Mozambique	1133	920	1611	0,7%	1,1%
Tanzania	424	519	540	0,5%	0,1%
Soedan	821	791	1015	0,4%	0,5%
Oeganda	687	562	809	0,3%	0,7%
Ghana	1122	978	1311	0,3%	0,6%
Zambia	661	784	686	0,1%	-0,3%
Comoren	560	691	574	0,0%	-0,4%
Togo	574	810	575	0,0%	-0,7%
Tsjaad	476	457	445	-0,1%	-0,1%
C.A.R.	772	726	642	-0,4%	-0,2%
Somalië	1057	1057	851	-0,4%	-0,4%
Liberia	1055	939	846	-0,4%	-0,2%
Madagascar	951	817	731	-0,5%	-0,2%
Angola	1052	799	797	-0,5%	0,0%
Niger	813	622	526	-0,9%	-0,3%
Sierra Leone	656	1056	386	-1,0%	-2,0%
Congo (vh Zaïre)	570	589	202	-2,0%	-2,1%

Tabel 3: empirische test armoedeval over de *bottom billion* van 1985

Gemiddelde groei van het Bruto Nationaal Product per hoofd van de bevolking voor:	1950-2001	1985-2001
Armste 20,0% van de wereldbevolking in 1985	1,5%	0,7%
Armste 20,0% van de wereldbevolking minus Azië (6,0% totaal)	0,2%	-0,1%
Alle overige landen, ⁴ / ₅ van totaal	1,7%	1,3%
Top-tien met hoogste BNP in 1950 van laagste kwintiel 1985	0,1%	0,4%
Top-tien met laagste BNP in 1950 van laagste kwintiel 1985	1,4%	0,4%
<i>Gebaseerd op de statistieken van 125 landen, verzameld in The World Economy: Historical Statistics van Angus Maddison.</i>		

Tabel 2, die aflopend gerangschikt is op de gemiddelde groei van de *Bottom Billion*-landen over de gehele periode van 1950 tot 2002, laat zien dat er tegenover drie succesverhalen en vier gemiddelde groeiers, maar liefst zesentwintig landen staan die hopeloos achterop raken bij de rest van de wereld. Dat betekent overigens niet dat de armoedeval hiermee bewezen is. De hoogte van het per capita BNP in 1950 vergeleken met de gemiddelde economische groei per jaar in de periode 1950-2001, levert zelfs een licht *negatieve* correlatie op (-0,54). Van de tien landen met het hoogste initiële BNP, hebben zes landen het voor elkaar gekregen om in 51 jaar tijd te krimpen qua per capita BNP. Gemiddeld deden de besten van het laagste kwintiel fors onder voor hun collega's (tabel 3).

Dat betreft overigens niet de periode 1985-2001, waarover elke uitspraak in wetenschappelijke zin voorbarig is. Het lijkt er echter op dat hoge initiële BNP's een koloniale erfenis zijn, die in handen van overgangsbesturen niet geheel veilig bleken. Pas later in de post-koloniale periode weten ze zich – volgens de cijfers althans – een beetje te herstellen.

Eerder kwamen de uiterst teleurstellende en non-volatiele zesentwintig achterblijvers, die dus minder dan 1,7 % groeiden, al ter sprake. Opvallend genoeg bevat deze groep slechts één niet-Afrikaans land (Bangladesh, goed voor 3,8% van de gehele groep landen), terwijl de volledige groep maar liefst vier niet-Afrikaanse landen bevat (Birma, Nepal, India, Bangladesh, goed voor 12,1%). Dit impliceert dat de armoedeval, voor zover deze bestaat, een Afrikaans begrip is.

Ook het rapport *EU-beleid voor landbouw, voedsel en groen*²⁴ staakt deze stelling. De mondiale groeicijfers over de aansluitende periode 2000-2006 zijn uitstekend, met name voor de lage-inkomenslanden en de lagere-midden-inkomenslanden (respectievelijk 4,5% en 6,6%). India en China, die beide deel uitmaken van eerdergenoemde groepen, slaan alles met gemiddelde groeicijfers van 5,8% en 9,2%. Sub-Sahara-Afrika kende een gemiddelde groei van 2,4%. Helemaal geen slechte prestatie, maar wel de slechtste prestatie na de hoge-inkomenslanden (1,6% groei, 47 keer zo hoog initi-

²⁴ H. Silvis (e.a.), *EU-beleid voor landbouw, voedsel en groen*, Wageningen Business School, 2008

eel BNP) en Zuid-Amerika (1,8% groei en een vijf keer zo hoog initieel BNP). Landen, kortom, waarom we ons toch echt een stuk minder zorgen hoeven te maken.

De grote vraag is: hoe komt het dat zo veel Afrikaanse zo hopeloos achterblijven bij de rest van de wereld? Het Millenniumproject van de Verenigde Naties claimt dat het de armoedeval is die verantwoordelijk is voor deze lage groei en dus niet slecht bestuur.²⁵ Bij deze claim moeten we even stilstaan. Vanuit het perspectief van de staatsplanner maakt het nogal wat uit of de lage groei veroorzaakt wordt door een technologische armoedeval of door slecht bestuur. Is het laatste het geval, dan kunnen de planners hun koffers wel pakken. De kans is dan namelijk groot dat het hulpbedrag in de verkeerde zakken terecht komt. Er is dus aan de ontwikkelingslobby veel gelegen om slecht bestuur uit te sluiten.

Laten we daarom eens onderzoeken of de mate van slecht bestuur de lagere economische groei van de allerarmsten beter kan verklaren dan de armoedeval. Wat corruptie betreft, beschikken we over de *International Country Risk Guide* met data vanaf 1984 en het researchproject *Polity IV* van de *University of Maryland*. Uit deze data blijkt dat de vierentwintig landen met slecht bestuur in 1984 inderdaad in de periode van 1985 tot nu veel slechter presteerden dan de rest: 1.3 procentpunt lager.²⁶

Dat werpt de vraag op of slecht bestuur de armoede beter verklaart dan de armoedeval. Als we dan initiële armoede vergelijken met slecht bestuur, is de uitkomst onmiskenbaar dat de laatste de lage groei verklaart. Er is geen statistisch effect van armoede op de economische groei in de daaropvolgende jaren, zodra we de data corrigeren door de mate van slecht bestuur te verrekenen. Dit blijft waar als we de definitie van slecht bestuur beperken

²⁵ Sachs beweert dit op pagina 191 van *The End of Poverty*. Zo wijst hij erop dat relatief goed bestuurde landen als Mali, Malawi, Ghana, Senegal niet groeiden. En dat landen met veel corruptie als Bangladesh, India, Pakistan en Indonesië wel groeiden. Tegen beide bewijzen valt veel in te brengen. Is het werkelijk waar dat Mali, Malawi, Ghana en Senegal goed bestuur bezaten? Natuurlijk kennen snelle groeiers als Bangladesh, India, Pakistan en Indonesië veel corruptie maar die verbleekt bij de corruptievormen in Afrika. In de eerdergenoemde landen wordt een deel van het hulpgeld afgeroomd en komt de rest redelijk terecht. In Afrika komt het voor dat bijna het gehele hulpbedrag verdampft of op Zwitserse banken eindigt. Tsjaad is daar een prachtig voorbeeld van.

²⁶ W. Easterly, *The White Man's Burden*, p. 42

tot corruptie.²⁷ Het is dus buitengewoon onverstandig geweest van de architecten van het Millenniumproject om net te doen alsof slecht bestuur geen probleem is en zich volledig te concentreren op een niet bestaande armoedeval. Eigenlijk zeggen zij het zelf al: *If the poor are poor because their governments are corrupt, how could global cooperation help?*²⁸ Jeffrey Sachs had het niet puntiger kunnen formuleren.

De Wereldbank-econoom Lant Pritchett wijst er in een recent artikel²⁹ op dat er in de laatste twee eeuwen sprake is van een steeds grotere kloof tussen rijke en arme landen. Ook Pritchett gebruikt de data van Angus Maddison, en constateert dat de inkomensratio tussen arme en rijke landen van 1:6 rond het jaar 1800, afzakte tot 1:70 vandaag de dag. Ook wijst Pritchett op het feit dat er een positieve correlatie bestaat tussen per capita groei van 1820 tot 2001 en het initiële inkomensniveau in 1820. Dit houdt in dat armere landen gemiddeld genomen een lagere groei hadden over de periode 1820-2001, rijkere landen een hogere, en dat alle mogelijke variaties op dit thema ook waar zijn. Dit is natuurlijk verre van de bedoeling. Om aan te haken bij de rest van de wereld, hadden de arme landen juist *harder* moeten groeien. Hoe hard OS-critici zoals Easterly ook kunnen roepen dat er geen *negatieve*- of nulgroei was, met name Afrika heeft niet kunnen aanhaken bij de rest van de wereld, en dat is een ronduit zorgelijke situatie. Overigens is het niet zo dat *meer* hulp het probleem als sneeuw voor de zon zou doen verdwijnen.

Gelukkig is er hoop: uit, wederom, het onderzoeksproject *Polity IV*, blijkt dat democratie positief correleert met economische groei op lange termijn. Daarnaast blijkt dat er van de schrijnende situatie waarin initieel rijke landen harder groeien dan initieel arme landen, veel minder sprake is – of dat

²⁷ Idem, p. 43

²⁸ J. Sachs, *The End of Poverty*, p. 226

²⁹ L. Pritchett, 'Divergence, Big Time', *Journal of Economic Perspectives*, American Economic Association, vol. 11(3), pages 3-17, Summer, 2007. In 2005 publiceerde Pritchett daar al een World Bank Working Paper over. Pritchett concludeerde dat tussen 1870 en 1985 de inkomensratio tussen rijke en arme landen met een factor 6 toenam, de standard deviatie van inkomen per capita inkomen toenam van 60 tot 100 % en dat de kloof tussen het gemiddelde inkomen negen keer groter werd van 1500 dollar tot 12000 dollar.

zelfs het tegendeel waar blijkt – wanneer je de cijfers corrigeert met kwaliteit van het bestuur. Het is zeer waarschijnlijk dat deze bevinding de schokkende voorstelling van zaken uit de vorige alinea verklaart: arme landen hebben minder groei dan rijke landen, omdat zij minder goed bestuurd worden. Dit suggereert overigens ook dat arme landen sneller kunnen groeien dan rijke landen, mits zij beter bestuurd worden. En dat gaat in tegen de stelling van Sachs dat veel relatief goed bestuurde landen te arm zijn om te investeren en op de ontwikkelingsladder te klimmen.³⁰

Landen als India en China geven de burger gelukkig moed. Deze landen groeiden in de periode 1950-2006 als kool, zonder dat ze significant meer hulp ontvingen dan andere landen met een vergelijkbaar initieel per capita BNP. Aangezien zij geen hulp kregen, was de reden voor die groei misschien wel geheel te danken aan hun eigen inspanningen.

We hebben eerder gezien dat de armoedeval voor sommige landen wel degelijk bestaat. Maar niet voor iedereen: elf van de achtentwintig allerarmste landen in 1950 prijken niet op diezelfde lijst van 1985. Dat is geen informatie die de *Big Push*-denkers goed uitkomt; als het lidmaatschap van de lijst van allerarmsten niet eeuwig is, dan is armoedeval geen onontkoombaar gevolg van armoede. Wel aannemelijk is het dat de armoedeval een gevolg is van slecht bestuur.

Andere onderzoekers hebben Sachs' rigide interpretatie van de armoedeval – namelijk dat armoedeval een onontkoombaar gevolg is van armoede – eveneens aan het wankelen gebracht. De armoedevaltheorie veronderstelt bijvoorbeeld dat de allerarmsten niet in staat zijn om te sparen. Kraay en Raddatz³¹ ontdekten echter dat het spaargedrag van de allerarmsten niet correspondeert met de theorie van de armoedeval; Afrikanen bleken wel degelijk te sparen. De reden waarom arme landen arm zijn, kan dus niet zoveel te maken hebben met de beschikbaarheid van geld als vaak wordt beweerd.

³⁰ W. Easterly, *The White Man's Burden*, p. 44

³¹ A. Kraay en C. Raddatz, 'Poverty Traps, Aid and Growth', World Bank Working Paper January 2005

De *Big Push*, veel geld, gaat niet werken als het werkelijke probleem slecht bestuur is. Aanhangers van de *Big Push*-theorie beweren niet alleen dat er een armoedeval bestaat, maar ook dat hulp arme landen de mogelijkheid van een *take-off* verschaft die overgaat in duurzame en zichzelf in stand houdende groei. In het volgende hoofdstuk zullen wij echter laten zien dat de wetenschap er nog niet in geslaagd is om de relatie tussen hulp en groei helder in kaart te brengen.